

ПОЛІТИЧНА І ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

УДК 37.015.31:17.022.1]:37

*Жабінець Наталія Валеріївна,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та державного управління,
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова*

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗАСОБАМИ ОСВІТИ

Стаття присвячена розгляду проблем формування цінностей громадянського суспільства засобами освіти. Проаналізоване значення громадянського суспільства та його роль в сучасній державі, визначені деякі можливі способи та методи формування свідомого та активного громадянина.

Ключові слова: *цінності, освіта, громадянське суспільство, громадянська освіта, держава.*

В сучасному посттоталітарному українському суспільстві особливо гостро постала проблема наукового дослідження духовних основ політики. Дослідники відзначають, що наше суспільство є перехідним і в ньому відбуваються такі суперечливі процеси як переоцінка і девальвація колишніх цінностей, що призводить до дезорієнтації суспільства, деформації політичної свідомості, порушення спадкоємності поколінь. Все це потребує особливої уваги суспільства до проблем підготовки людини до свідомої участі в політичному житті.

Після розпаду Радянського Союзу різні політичні сили України стали наповнювати свої програми загальноприйнятими у демократичному світі поняттями. Згодом вони були задекларовані у всіх важливих державних документах. Зокрема, Конституція України містить широкий перелік прав і свобод людини і громадянина, синтезує весь основний понятійно-термінологічний арсенал, орієнтований на демократичний розвиток. Разом з тим багато з продекларованих орієнтирів, таких, скажімо, як «соціальна», «правова» держава, ще й досі залишається на папері. Одним з нових для України понять є «громадянське суспільство», яке останнім часом переважно сприймалося як утопічна теорія. Причиною цього є влада, яка протягом багатьох років, проголошуючи різні принципи демократичного життя, не робила нічого для їх втілення, або й взагалі укорінювала в життя протилежні. В цьому контексті Р.Дарендорф зазначав, що достатньо шести місяців, щоб написати Конституцію, шести років, можливо, вистачить для впровадження реформ, але, безперечно, й 60 років бракуватиме для закладання підвалин громадянського суспільства [6, с.51]».

У громадянському суспільстві інтереси людини мають пріоритетне значення. Адже людині за її природою притаманне прагнення жити в суспільстві людей, в якому вона прагне задовольнити, насамперед, свої приватні інтереси. Інститути громадянського суспільства покликані забезпечити певний баланс між соціальними та політичними силами, а за допомогою правових норм врегулювати відповідні відносини. Звідси, громадянське суспільство може розглядатися як комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), яка виражає різноманітні цінності, інтереси і потреби членів суспільства. Це сфера самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій та організацій, обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та довічної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади. Говорити про громадянське суспільство можна лише з появою громадянина як самостійного суб'єкта, що усвідомлює

себе індивідуальним членом суспільства, наділеним певним комплексом прав і свобод, і водночас несе відповідальність перед суспільством.

Як тип взаємодії громадянське суспільство має таку особливість, що його суб'єктами постають вільні і рівні індивіди, які вірять у свою здатність вирішувати малі й великі питання і справді це роблять, добровільно виходячи з асоціацій, належачи, зазвичай, до кількох із них одночасно. Як тип культури громадянське суспільство асоціюється з такими цінностями, як довіра, поміркованість і толерантність. Його члени з довірою ставляться до своїх колег, інших людей та до суспільних інститутів, визнають право інших громадян на власну думку, її висловлення та захист. У межах структур громадянського суспільства (асоціацій, громад) формується громадська добродієвість і громадянська позиція, що виражається у понятті соціального капіталу. Його компонентами є: мережа горизонтальних зв'язків між рівними й вільними індивідами; норми взаємності та довіра; навички колективних дій; відчуття причетності до суспільних справ, почуття обов'язку та відповідальності перед іншими людьми, тобто громадянськість у її неполітичних проявах.

Німецький філософ Ю.Габермас становлення громадянського суспільства розглядає як середовище, де формується громадська думка. Якщо немає середовища, де б вона формувалася, і люди не можуть обговорювати громадські справи, вони стають відчуженішими від них, їх уже не цікавить, що робиться поза межами приватного простору, і громадянське суспільство занепадає [7, с.42]. Французький учений Ж.Л.Кермані в своїй праці «Західні політичні режими» пише, що громадянське суспільство не можна змішувати з політичним (сукупність суспільних інститутів), де останнє виступає як найширша автономна щодо свого оточення соціальна спільнота, в межах якої здійснюється найвищий рівень інтеграції індивідів [13, с.117].

В сучасних умовах одним із критеріїв громадянського суспільства є соціальна відповідальність в усіх сферах суспільного життя (економічній, політичній, соціальній, екологічній, національній), на всіх рівнях (соціальної групи, суспільної організації, держави, світового співтовариства), що пов'язане з висуненням на передній план загальнолюдських цінностей. Адже соціальна орієнтація може утверджуватися як принцип суспільних відносин лише тоді, коли задоволені всі потреби і створюються умови для реалізації системи історично зумовлених інтересів членів суспільства. Досвід зарубіжних країн засвідчує, що розвиток держави не обов'язково призводить до придушення громадянського суспільства чи його інститутів. Приклад – Швеція і Фінляндія. Характерною особливістю цих держав є наявність усталених демократичних традицій, органічно поєднаних із сильною державною владою. Протиставлення громадянського суспільства і держави виникає тоді, коли остання монополізує не властиві їй функції, коли вона і її апарат перетворюються у відірвану від суспільства корпорацію. Саме так і відбулося в Україні.

Процес становлення громадянського суспільства в Україні є складним, довготривалим і суперечливим. Неможливо і навіть небезпечно формувати громадянське суспільство з певної ініціативи та за бажанням або за планом представників влади. Громадянське суспільство не може бути впроваджене «зверху», затверджене законом, указом. Воно є продуктом тривалого розвитку самого суспільства, соціального прогресу, культури. Суспільство може дійсно стати громадянським, якщо: воно набуде самостійності, матиме свій власний ґрунт, буде пройняте духом свободи. В Україні процес формування громадянського суспільства лише розпочинається. Перед владою стоїть завдання – формувати максимально сприятливий клімат для розвитку громадянського суспільства. І тут без дійсно партнерських стосунків між державою та суспільством не може бути ані потужної держави, ані успішного, багатого демократичного суспільства. Сучасність, насичена динамічними подіями, потребує відповідальних дій та оптимальних рішень, а також залучення нових людей, ініціатив, кадрів та нових управлінських технологій. І тому для нашої країни вкрай необхідною є інтелектуальна мобілізація, потрібні ефективні моделі співробітництва державних і громадянських інституцій.

На думку головного редактора журналу «Громадянське суспільство» Максима Лациби державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства не має належного інституційного забезпечення:

- не передбачено також жодного спеціального фінансування для здійснення заходів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства;
- відсутні механізми представлення інтересів розвитку громадянського суспільства при формуванні державної політики в гуманітарній, соціальній та інших дотичних сферах;
- функція формування політики сприяння розвитку громадянського суспільства такої політики не закріплена за жодним органом державної влади [10, с. 6].

Необхідною умовою засвоєння індивідом політичних цінностей та цінностей громадянського суспільства, стандартів, правил поведінки є добровільність цього процесу, формування позитивної психологічної установки, неприпустимими є силові методи нав'язування політичних поглядів, моделей поведінки, ставлення до існуючої влади. В Україні від початку 90-х років така установка формується через зміни в системі освіти, які зводяться «до намагання трансформувати цю систему, адаптувати її до потреб суверенної держави й інтегрувати в міжнародне освітнє середовище» [8, с. 231].

Відповідно, стратегія державної політики у цій важливій сфері повинна включати «систему заходів, спрямованих на виховання національно свідомого громадянина, патріотичних почуттів, на формування політичної нації» [9, с. 8]. Формування стратегії передбачає, в першу чергу, вивчення проблем соціалізації, яке є одним із найважливіших завдань системи суспільних наук (політології, соціології, історії, психологія, філософії, педагогіки).

«Діалектика суспільних процесів, головними з яких є глобалізація й інформаційна революція, змінює систему суспільних та індивідуальних цінностей і, разом із цим, робить своєрідний виклик процесу підготовки людини до життя, її виховання, соціалізації, змінює співвідношення ролі чинників цього процесу, зокрема освіти, науки та культури. Прогнозуючи основні напрямки перебігу подій і зміни чинників світової динаміки, намагаючись попередити суперечності, що виникають у цьому процесі, провідні країни світу розробляють новітні моделі, технології, схеми освітньо-виховних схем, залучення людини до культури, соціалізації особистості в широкому розумінні цього слова» [12, с. 3].

Освіта сьогодні набуває особливого значення і визначається як один із найвпливовіших серед внутрішніх та зовнішніх формування політичної культури громадян України. Саме від змісту та якості цього фактору залежить рівень ціннісних уявлень громадян про структуру та принципи дії політичної системи, про свої громадянські права та обов'язки, а також уміння користуватися цими знаннями [2, с. 23].

Однією з тенденцій сучасної освіти українські науковці називають «зниження ролі держави в управлінні вищою школою і розширення начал самоврядування, у тому числі в галузі студентського самоврядування» [5, с.77]. Центральне місце в системі освіти відводиться особистості, як найвищій соціальній цінності. Пріоритетним називається особистісно-орієнтований підхід, який передбачає створення умов для повноцінного розвитку всіх якостей та сторін особистості студента в період його професійного становлення та формування інтелігентності. Значне місце в системі освіти молоді європейська педагогічна думка відводить компетенційному підходу. Використання компетенційного підходу сучасної педагогіки для політичної соціалізації особистості передбачає не лише формування системи специфічних знань та окремих умінь, а й вимагає підготовки до застосування здобутих знань на практиці, у вирішенні політичних питань та проблем, формування власної політичної позиції, лінії поведінки, які відповідатимуть конкретній політичній ситуації. Реформування системи освіти, приведення її до відповідності європейським стандартам передбачає введення компетентності, як одного із стандартів сучасної освіти. Вчені впевнені, що зміни в системі вищої освіти призведуть до

поступового зростання її соціалізаційного потенціалу, формування гуманістичної парадигми освіти.

Політична компетентність передбачає створення належних умов для розкриття людиною своїх можливостей, здібностей в процесі реалізації своїх усвідомлених прав і обов'язків, визначення свого належного місця у сфері політики.

Необхідно підкреслити, що в сучасних умовах демократизації суспільства гостро постала проблема підвищення рівня освіти, зростає значення гуманітарної освіти, змінюються її зміст, форми та методи. Сьогодення ставить перед вищою школою нові завдання, які пов'язані з розвитком культурно-освітнього рівня суспільства, відповідністю змісту освіти міжнародним демократичним стандартам, адаптацією до них сучасних педагогічних технологій, методів та підходів. Разом з тим актуальним та першочерговим залишається реалізація в процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів виховної функції освіти. Сучасні українські вчені С.Походенко і М. Катаєва, зокрема, визначають «виховання лідера, як найактуальніше педагогічне завдання», оскільки така людина може самостійно приймати зважені рішення як політичний суб'єкт, має активну політичну позицію [14, с. 5-6].

Важливим чинником гуманізації суспільства, як зазначає В. Горбатенко, виступає громадянська освіта, яка «сприяє життєвій необхідності демократії для людини, робить її незворотною». Вона покликана не лише формувати у населення розуміння суспільних завдань, а й утверджувати свідому громадянську позицію людини, забезпечувати вимогу індивіда бути почутим і потрібним суспільству [3, с.2]. Саме така освіта надає можливість виховання активного громадянина з чіткою громадянською позицією, впевненого у майбутньому, готового до змін. Реформування системи освіти надає шанс Україні бути залученою до глобального освітнього простору, за умов урахування та гармонійного поєднання демократичних цінностей з комплексом традицій, базових цінностей українського суспільства. Умовою вільної свідомості поведінки молодого громадянина є володіння необхідним обсягом правдивої, якісної, оперативної інформації. Саме курс громадянської освіти повинен озброїти певним мінімумом знань і головне - навчити знаходити за потребою необхідну інформацію, дати молодим людям в руки «інформативний ключ» [4, с.32]. Громадянська освіта повинна комплексно підготувати людину до активної громадської позиції, мати практичну спрямованість. «Сучасна молодь надзвичайно прагматична, тому повірити в громадянську освіту зможе тоді, коли побачить, наскільки ці знання є необхідними. Знання з громадянської освіти повинні стати потрібними при участі в політичному житті, при прийомі на роботу та вступу до вузу, при призові до лав армії та в багатьох інших життєвих ситуаціях» [4, с.32].

Формування системи громадянської освіти, підвищення рівня правової та громадянської культури можливе, на думку багатьох вітчизняних дослідників, передбачає запровадження на рівні середньої та вищої школи обов'язкового вивчення курсу «Основи громадянського суспільства»; здійснення комплексних заходів правової просвіти громадян; створення умов для активної участі у самоврядуванні, виконанні громадських доручень, ознайомлення з правами та обов'язками учня або студента, як передумова участі громадянина у суспільному житті [10, с.8; 1, с.6; 11, с.279; 2, с.23].

Позитивні результати соціалізації молоді людини, формування її стійкої громадянської позиції залежать від рівня сучасної освіти. Тому акцентується увага на важливості підвищення рівня освіти, значенні гуманітарної освіти, необхідності змін в її змісті, формах та методах. Необхідним, на нашу думку, є реформування освіти в Україні, створення системи громадянської освіти, що надасть шансів особистості бути залученою до глобального простору, за умов урахування та гармонійного поєднання демократичних цінностей з комплексом національних традицій. Зміст громадянської освіти не повинен і не може бути сталим протягом тривалого часу, а потребує постійної актуалізації [15, с.118].

Важливою та основною в процесі передачі політичних знань, всього спектру цінностей соціуму, правил поведінки є роль держави, яка має керувати та контролювати цей процес, дбати про рівень політичної культури своїх громадян. Це передбачає створення системи громадянської освіти метою якого є формування у людини навичок прогнозування наслідків її діяльності та пошуку адекватних способів вирішення проблем, політично активної свідомої молоді людини з чіткою життєвою позицією.

Література:

1. Бистрицький Є. Громадянське суспільство – рушій демократичних перетворень / Є. Бистрицький // Громадянське суспільство. – 2010р. – №1 (12). – С. 2-7.
2. Галактіонова І.В. Фактор освіти у формуванні політичної культури громадянина демократичної держави / І.В. Галактіонов // Громадянська освіта в Україні: досвід, пошуки, перспективи. Матеріали конференції / П.П. Моціяка, О.В. Желіба. – Ніжин: НДПУ, 2002. – С. 23-26
3. Горбатенко В.П. Громадянська освіта як чинник гуманізації суспільства / В.П. Горбатенко // Доба: Науково-методичний часопис з історичної та громадянської освіти. – 2002. – №3. – С. 2-5.
4. Єфіменко Т.М. Громадянська освіта в демократичному суспільстві / Т.М. Єфіменко // Громадянська освіта в Україні: досвід, пошуки, перспективи. Матеріали конференції / П.П. Моціяка, О.В. Желіба. – Ніжин: НДПУ, 2002. – С. 31-35
5. Загородній Ю.І., Курило В.С., Савченко С.В. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми. / Ю.І. Загородній, В.С. Курило, С.В. Савченко – К.: Генеза, 2004. – 144с.
6. Кін Д. Громадянське суспільство: Старі образи, нове бачення: Пер. з англ. / Д. Кін – К.: «К.І.С.»/ «АНОД», 2000. – 260 с.
7. Корнієнко В.О. Політичний ідеал: проблеми еволюції та втілення в умовах сучасного суспільного розвитку. Автореферат дис. ... докт. політ. наук. / В.О. Корнієнко – К., 2002. – 36 с.
8. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації: Навчальний посібник. / В. Кремень, В. Ткаченко – К.: Видавн. центр «Друк», 1999. – 448 с.
9. Курас І.Ф. Державна етнонаціональна політика в умовах становлення відкритого суспільства / І.Ф. Курас // Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі? Збірник. – К.: ІПіЕНД, 2002. – С. 3-12.
10. Лациба М. Розвиток громадянського суспільства. Що для цього може зробити держава / М. Лациба // Громадянське суспільство. – 2011. – №4 (18). – С.4-8.
11. Мірко Вішке Освіта та правосвідомість у громадянському суспільстві / М. Вішке // Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови – К., 2007 – 316с.
12. Молодиченко В.В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти: (філософський аналіз) / В.В. Молодиченко. – К.: Знання Укр., 2010.- 383 с.
13. Морозова Л. П. Особливості основних напрямів розвитку громадянського суспільства в трансформаційний період в Україні / Л.П. Морозова // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 10. – К.: Український Центр духовної культури, 2000. – С. 111-119.
14. Походенко С.В., Катаєва М.С. Проблеми соціалізації сучасних підлітків / С.В. Походенко, С.В. Катаєва – Запоріжжя, 1998. – 112 с.
15. Сенько В. Розвиток громадянської освіти в контексті виникнення феномену транснаціонального громадянства / В. Сенько // Політичний менеджмент. – № 4. – 2011р. – С. 112-118

Жабинец Н. В. Формирование ценностей гражданского общества средствами образования

Статья посвящена рассмотрению проблем формирования ценностей гражданского общества средствами образования. Проанализировано значение гражданского общества и его роль в современном государстве, определены некоторые возможные способы и методы формирования осознанного и активного гражданина.

Ключевые слова: ценности, образование, гражданское общество, гражданское образование, государство.

Zhabinets N. Formation of values of civil society by means of education

Article is devoted to consideration of problems of formation of values of civil society by means of education. Value of civil society and its role in the modern state is analysed, some possible ways and methods of formation of the conscious and active citizen are defined.

Key words: values, education, civil society, civic education, state.

УДК 37.014.5 (498) – 054.57

Волощук Юлія Іванівна,
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

**ОСВІТА ЯК ОСНОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ РУМУНІЇ**

В статті аналізується стан розвитку системи освіти українців Румунії рідною мовою в постсоціалістичний період, акцентована увага на важливих чинниках її гальмування та аргументовано, що звуження мережі шкіл і класів навчання рідною мовою може привести до повної денационалізації української національної меншини Румунії.

Ключові слова: освітня політика, українська національна меншина Румунії, Румунія.

Соціально-економічне становище народу будь-якої країни визначається рівнем розвитку його культури. Відтак усі народи прагнуть підняти на найвищу сходинку розвитку освіти, науки, мови, мистецтва. Цілком зрозуміло, що між різними етносами завжди існують відмінності в рівнях національної культури, освіченості, виховання; різним народам притаманні властиві їм релігійні уподобання, традиції, звичаї, обряди, побут та ін. Національна культура перебуває у цілковитій залежності від загальної освіченості та виховання молодих поколінь. Це значною мірою стосується і процесу відродження національної свідомості українців Румунії.

Мета даної статті – аналіз розвитку освіти української національної меншини Румунії рідною українською мовою в постсоціалістичний період та її ролі у збереженні національної ідентичності українців.

Враховуючи важливість освіти у збереженні національної ідентичності українців Румунії, її розвитку та проблемам приділяли і приділяють увагу вчені, які досліджують розвиток національних меншин. Серед них слід відзначити Азу Л., Попка А., Куреляка В., Лучканина С., Семенюка І., Швачку О. та інші. Значну інформацію дають опрацьовані архівні матеріали та інтернет-видання.

Політичні, економічні та соціальні зміни, які відбулися в Румунії у 1990 році, відкрили новий етап у розвитку суспільства. Румунія обрала демократичний шлях розвитку, який ґрунтується на дотриманні прав людини та свободи слова. Відповідно до Конституції, всім національним меншинам, що проживають на території держави, надано право на самовизначення, на вільний розвиток національної культурної спадщини, на створення